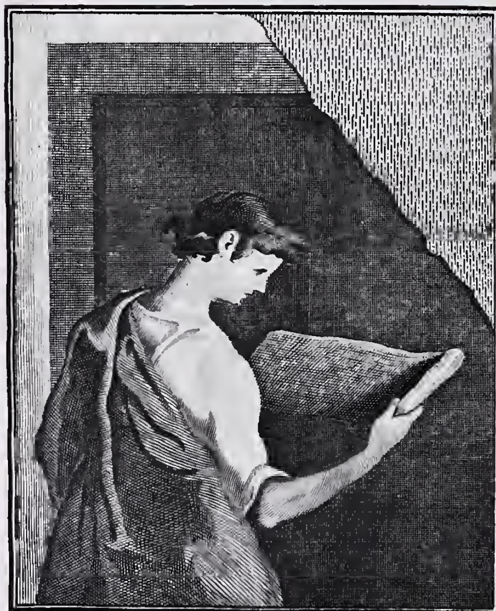
F. SCHMIDT-DEGENER

ADRIAEN BROUWER

De Vries van Doesburgh

ADRIAEN BROUWER
EN DE ONTWIKKELING ZIJNER KUNST

Drukk J.-E. Buschmann — Antwerpen.

ADRIAEN BROUWER : ZELFPORTRET.

(Mauritshuis, den Haag).

ADRIAEN
BROUWER
EN DE

ONTWIKKELING ZIJNER KUNST

DOOR

F. SCHMIDT-DEGENER

AMSTERDAM
L. J. VEEN, UITGEVER
MCMVIII

In 1905 noodigde ons Antwerpen op de mooie Jordaens-tentoonstelling en het volgend jaar gaven de Rembrandt-feesten in Holland aanleiding tot een spontane uiting van geestdrift. Middelerwijl ging het derde eeuwfeest van Adriaen Brouwer in stilte voorbij.

De geboorte-datum van den kunstenaar (1605 of 1606), staat nog niet geheel vast, maar dat ware toch al een heel weinig afdoende reden om dit buitengewone genie de eer te onthouden, die hem toekomt.

Brouwer is, al klinkt zijn naam gemeenzaam, over 't algemeen toch weinig bekend. In de meeste musea zijn z'n werken zeldzaam en wie de Pinacotheek te München niet heeft bezocht, kan zich maar een onvolledig denkbeeld van den schilder maken. Hij wordt dikwijls als een genre-schildertje beschouwd en men sluit hem buiten de rij der heel grooten.

Nu er van een tentoonstelling van 's kunstenaars werk, de eenige doeltreffende hulde, niets is gekomen, scheen het mij gepast om, naast enkele meer beroemde werken, een aantal onuitgegeven of weinig bekende stukken openbaar te maken, waarvan de meeste zich in beroemde verzamelingen te Parijs bevinden (1).

De Pinacotheek in München, met haar zeldzaam geheel van achttien stukken van den Meester, heeft den naam van de eenige plaats te zijn waar men Brouwer's kunst in haar volle ontluiking kan bewonderen. En toch is de Parijsche reeks, die we hier afbeelden, zeker niet minder belangrijk, eerstens wat betreft hun aantal, want in welke andere hoofdstad vindt men zooveel stukken van den Meester bijeen? en vervolgens om hun verscheidenheid, die alle zijden dezer machtige en afwisselende kunst doet uitkomen. Het landschap bijv., een der verrassendste kanten in het werk van Brouwer, dat in München geheel ontbreekt, is er goed vertegenwoordigd.

We hebben getracht onze afbeeldingen in onge-

(1) Ik stel er prijs op om hier den verzamelaars dank te zeggen voor hun bereidwilligheid in het bezorgen der fotografiëen van de schilderijen in hun bezit.

ADRIAEN BROUWER : DE DORPSBARBIER.
(Verz. Maurits Kann, Parijs).

veer chronologische volgorde te rangschikken, hetgeen ons veroorloven zal om Brouwer na te gaan in zijn opeenvolgende overgangen, van den aanvang af tot aan zijn laatste dagen.

Niets is aantrekkelijker dan om de geleidelijke ontwikkeling van dezen kunstenaar te volgen. Brouwer's loopbaan was maar kort, zeker niet langer dan 17 jaren, maar die zich binnen een der belangrijkste tijdvakken van de kunstgeschiedenis afspelen. Het was het tijdstip, waarop de Vlaamsche en de Hollandsche kunst meer en meer hun karakterverschillen uit deden komen en zich in onderscheidene en vaak tegenovergestelde richtingen bewogen.

Het levenswerk van Brouwer heeft van deze belangrijke crisis de sporen bewaard. Zijne zwerftochten door beide landen stelden hem aan de meest uiteenloopende invloeden bloot. Een keur van Hollanders en Vlamingen heeft meegeholpen bij de vorming zijner kunst, die, zooals we zullen zien, geheel op traditie berustte. Het was Frans Hals zelf die zijner voorzichtige techniek meer lenigheid en gemakkelijkheid leerde. Rubens heeft hem vervolgens een meer objectieve opvatting ingegeven en vooral dat streven naar een afgeronde compositie, die soms aan den « grooten stijl » raakt en zelfs aan

zijne platste onderwerpen iets heldhaftigs en beslist sends verleent.

Door het feit van deze dubbele opleiding kan geen der beide landen hem geheel tot de zijne rekenen. Brouwer was nog een Nederlandsch Meester, zooals de vorige eeuwen ze hadden gekend. Hij is een der laatsten geweest die met één penseel de Hollandsche teerheid en de vurigheid der Vlamingen wist te vertolken.

Zoo stelden dan ook Vlamingen en Hollanders hem gelijkelijk op prijs. Hij werd ontvangen met één zelfde geestdrift door de meest merkwaardige geesten van beider ras. Rembrandt bezat tusschen de verbazende schatten van zijn particulier kabinet acht *stukkies*, waaronder toen reeds twee copieën en een boek vol van de tegenwoordig zoozeer gezochte schetsen. Rubens van zijn kant telde in zijn verzameling 17 stukken van Brouwer, die zoo'n beetje zijn beschermeling was.

En wat hij was in zijn eigen tijd, is Brouwer na zijn al te vroegen dood gebleven : de lieveling van een kenners-keur. Alleen de Engelschen hebben hem nooit op de juiste waarde geschat. Men vraagt zich af of hun puritanisme ditmaal hun breed en open oordeel bedroog. Met uitzondering van twee

ADRIAEN BROUWER : BOERENRONDEDANS.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : DE MOERDIJKSCHE BOEREN.
(Verz. Maurits Kann, Parijs).

landschappen, zijn de weinige, zich in Engeland bevindende stukken onbelangrijk. Alleen de prachtige *Tabakskroeg* in het Museum te Dulwich ([1]) is van allereersten rang. Maar men behoeft zich niet te verbazen dat een volk, dat Ruskin heeft voortgebracht een schilder verwaarloosde die de *knip* slechts verliet om het rookershol binnen te treden en wiens leven naar alle waarschijnlijkheid alles behalve stichtelijk verliep. ([2])

De anecdoten zijner biografen, onjuist in allerlei bizonderheden, geven niettemin, zooals uit betrouwbare bescheiden blijkt, een tamelijk juisten indruk van dit Zigeunersleven, dat in zekere trekken herinnert aan dat van François Villon en zooveel anderen en waarin het tooneel, de krijg en het gevang een belangrijke plaats hebben ingenomen.

Niettegenstaande dit kortstondige, ongeregelde leven liet Brouwer een tamelijk belangrijk œuvre na, dat geschat mag worden op een 125 à 150 schil-

([1]) Een kopie naar dit stuk, al van 1640, bevindt zich te Brussel in de verzameling van den Hertog van Arenberg.

([2]) De *National Gallery* bezit geen enkel schilderij van Brouwer. Sedert enkele maanden wordt er een *Interieur van een Herberg* tentoongesteld, eigendom van Sir Hickman Bacon, een onbetwistbaar werk van den meester, van groote afmeting, met heerlijke details, maar nogal onsamenhangend in de compositie.

derijen, met inbegrip van enkele composities, alleen in plaatsnede bewaard of vermeld in boedelbeschrijvingen. Tot onze spijt beschikken wij niet over de noodige ruimte om over Brouwer als teekenaar genoegzaam uit te weiden. Wij zullen enkel zeggen, dat zijne teekeningen, door hun techniek en hun geest, tegelijk aan Rembrandt en aan het beste wat Japan voortbracht, doen denken.

Adriaen Brouwer werd te Oudenaarde geboren in 1605 of 1606. Volgens een goed gestaafde overlevering schilderde zijn vader kartons voor de tapijten die in die stad geweven werden; men mag dus veronderstellen dat sinds zijn eerste jeugd Brouwer met schildersgereedschap leerde omgaan. Dezelfde overlevering deelt ons mee dat de jonge Adriaen vóór zijn zestiende jaar het ouderlijk huis had verlaten.

Eerst in Maart 1625 vinden we hem weer te Amsterdam. Waar heeft hij de twee of liever drie tusschenjaren gezeten, die ongetwijfeld van het hoogste belang voor de vorming van zijn kunst geweest zijn?

Dit kan, zijn eerste werk bevestigt het duidelijk, nergens anders dan te Antwerpen zijn geweest. Overigens ware het vrij onwaarschijnlijk dat Brouwer naar Holland zou vertrokken zijn zonder zich

ADRIAEN BROUWER : HUISELIJKE TWIST.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

op te houden in deze stad, die de bakermat der Vlaamsche kunst was. In zijn eerste stukken spreekt duidelijk de invloed van den grooten schilder der vorige eeuw: Peter Bruegel den Oude: het is waarschijnlijk dat de zoon Peter Brueghel de Jonge, hem de opvatting en zelfs de techniek van zijn beroemden vader heeft meegedeeld, wiens compositie's hij herhaalde of kopieerde, waardoor te Antwerpen, in volle xvii[e] eeuw een eigenaardig archaïstische richting levendig bleef.

Het voorbeeld van Rubens integendeel heeft Brouwer's debuut geenszins beïnvloed. Op dat oogenblik was de Grootmeester in beslag genomen door zijn werken voor Maria van Medicis in het Luxembourg, waardoor een herhaaldelijk verblijf te Parijs noodzakelijk was. Alleen voor Bruegel de Oudere, van wien Brouwer zonder twijfel origineelen gezien had, ontstak hij in geestdrift, en zijn talent kreeg daardoor zijn beslissende richting. Zoo betrad Brouwer het traditioneele pad; hij werd een Boerenschilder.

Het kan dus niet verwonderen, dat twee karakteristieke scheppingen van zijn eersten tijd eenmaal, volgens de uitspraak van Bürger, als « ellendige copieën naar Peter Bruegel den Ouden » beschouwd

werden. Het zijn twee kleine paneeltjes in het Rijksmuseum te Amsterdam, authentieke werkjes van den Meester.

Verder kan men uit verschillende musea en collecties een klein aantal gelijksoortige stukjes vermelden, die nog te Antwerpen of onmiddellijk na zijn vertrek uit die stad werden geschilderd. Alles er in is Vlaamsch : kleur, teekening, opvatting; onmogelijk om er eenigerlei Hollandsche invloeden in te ontdekken. Een *Boerengezin*, onlangs overgegaan in de verzameling van den Heer L. Nardus te Suresnes, behoort tot dezen tijd, evenals een *Interieur van een Herberg*, door Dr. A. Bredius aan het Museum van Cassel ten geschenke gegeven. We geven er drie van weer, waarvan het eerste, uit de collectie van wijlen Maurice Kann, de *Dorpsbarbiers*, zeker tot zijn heel vroegen tijd behoort. Evenals bij Bruegel den Ouden, merkt men er een neiging in op naar de karikatuur en naar franke, krachtige, tegenover elkaar gestelde kleuren.

De *Boeren-Rondedans*, uit de verzameling Adolf Schloss, een traditioneel onderwerp dat Brouwer in den eersten tijd dikwijls herhaald heeft, dagteekent waarschijnlijk kort na zijn vertrek uit Antwerpen. Om dit stukje laten zich dan eenige werkjes groe-

ADRIAEN BROUWER : BOERENFEEST.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

peeren die ons enkel uit oude plaatsneden of teekeningen zijn bekend. In een mooi groen of warm bruin, doet de aanstaande kolorist zich reeds hier en daar kennen. De twee doedelzakblazers links en de geschoren gezichten herinneren over 't algemeen nog aan den Ouden Bruegel. Het conventioneele landschap, met het kunstmatige groen schijnt wél van de hand van den meester zelf te zijn.

De *Moerdijksche Boeren* uit de verzameling Maurice Kann, zou ik integendeel willen plaatsen in het begin der eerste Antwerpsche periode en vóor de aankomst van den schilder te Amsterdam. Opvatting en uitvoering verraden een welbeslagen handwerksman, maar zijn gelijkelijk archaïseerend. Men waant zich in een vorige eeuw, in de buurt van Jeroen Bosch. De kleurschakeeringen zijn dezelfde als op de overige vroege stukken, de licht roomkleurige of helder kersroode kielen, de groene broek, de donkerblauwe mutsen. Men voelt dat Brouwer al meer kunstenaar wordt, vooral in zijn behandeling van kleine voorwerpen. Een poes, neergezeten op een aarden test, is een vermakelijk detail. Op een mooie koperen vijzel ziet men, in het midden van de fries, de voorletters van den kunstenaar.

We hebben aan dit stuk de oude benaming

teruggegeven, die men op een plaatsnede van P. Maleuvre leest en die ongetwijfeld van goede traditie is. Deze titel heeft het voordeel dat het dit kapitale stuk, dat alles behelst wat de jeugdige Brouwer reeds had verworven op het oogenblik dat hij den Moerdijk ging oversteken, wèl situeert.

De uitsluitend Vlaamsche inspiratie van een dergelijk werk springt in 't oog. Ook vereischt de loopende meening een verbetering, die de loopbaan van den kunstenaar eerst in Holland doet beginnen d. w. z. op zijn twintigste jaar ongeveer. Door enkele jeugdwerken uit Antwerpen te dateeren, verdeelt men beter Brouwer's werk volgens de invloeden, die hij achtereenvolgens ondergaan heeft.

Uit dit alles mag men besluiten dat Adriaen Brouwer van een merkwaardige vroegrijpheid is geweest, hetgeen overigens in die vruchtbare tijden niets ongewoons was. Onnoodig om hier het klassieke voorbeeld van Lucas van Leyden aan te halen; men denke hier slechts aan Gabriël Metsu en Paulus Potter — van dezen laatste herinner ik mij in South-Kensington-Museum een teekening op velijn te hebben gezien, van de hoogste volmaaktheid, die in 1642 was uitgevoerd; de kunstenaar was toen zestien jaar! Men neigt er toe om een dergelijke vroegrijp-

FRANS HALS : DE ROOKER.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

heid toe te schrijven aan den jeugdigen Brouwer, waarvan hij reeds blijk had gegeven, toen hij zoo vroeg zijn vaderlijk huis verliet.

Het was veeleer om staatkundige redenen en geenszins om les te gaan nemen, dat Brouwer zich naar Amsterdam begaf. Er wordt verteld dat hij bij het beleg van Breda aan Hollandsche zij zou hebben gevochten, een overlevering, eigenaardigerwijs ondersteund door een kaart van hetzelfde beleg, die later in zijn boedelbeschrijving vermeld wordt. Opmerking verdient evenwel dat Breda zich niet overgaf vóor Juni 1625, na een beleg van tien maanden, en dat Brouwer in Maart van hetzelfde jaar al te Amsterdam was.

Enkele bescheiden duiden aan dat Brouwer vanaf zijn komst te Amsterdam, een zekere autoriteit deed gelden die zich gemakkelijk verklaren laat, als hij « stukkies » van de hoedanigheid der *Moerdijcksche Boeren* met zich mee bracht. Hij gedroeg zich ook volstrekt niet als leerling; we vinden hem in gezelschap van schilders en tooneelisten; 't schijnt dat hij er opgang heeft gemaakt.

Het spreekt van zelf dat Brouwer na zijn aankomst te Amsterdam niet onmiddellijk zijn Vlaamschen stijl heeft prijs gegeven. Het was waarschijnlijk

omstreeks dezen tijd dat hij het geestige stukje *de Huiselijke Twist* uit de Verzameling Schloss heeft geschilderd. Het kersroode buis en de donkerblauwe muts vinden we er nog op, de uitvoering er van is nog minutieus, maar de kleur al somberder en gedempter.

Een variante dezer compositie, die dezelfde kwaliteiten toont, bevindt zich in het Dresdensche museum; dàar is de man met het intiem toilet van een zuigeling bezig, een drollig tooneeltje dat tot een reeks, *de Vijf Zinnen*, behoort en dat *de Reuk* moet voorstellen. Een tamelijk platte anecdote, door Houbraken vermeld, schijnt door dit tafereeltje te zijn ingegeven. Het zou niet de eerste maal zijn dat men uit een kunstgewrocht een stukje levensgeschiedenis van den schilder had getrokken.

In het begin van 1627, Brouwer was toen 21 of 22 jaar, droeg een zijner Amsterdamsche vrienden hem een gedicht op en spreekt van zijn ver verbreiden roem. Op dat oogenblik is Brouwer te Haarlem, waar hij reeds in 1626 wordt vermeld als «Beminnaar» eener Rederijkerskamer. Klaarblijkelijk was hij niet lang te Amsterdam gebleven, maar naar Haarlem verhuisd, waar hij zich na een verblijf van vijf of zes jaar zoozeer had ingeburgerd dat men

ADRIAEN BROUWER : DE VROOLIJKE GEZEL.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : AVONDTOILET.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

meende dat hij in die stad geboren was. De opdracht van 1627 noemt hem reeds « Schilder van Haarlem ». En in deze stad valt een der meest curieuse gebeurtenissen der Kunstgeschiedenis voor : de ontmoeting van Brouwer en Frans Hals.

Op het eerste gezicht waren er tusschen die beiden enkel verschillen op te merken.

Een echte schilder van ras, door de stevigste traditie gevoed, hebben we den jeugdigen Brouwer het pad zien volgen, dat door Jeroen Bosch en Bruegel den Oude, zijne groote voorloopers, was gebaand. Hij heeft hun wijze van opvatting, ja zelfs hun techniek nagevolgd. Frans Hals daarentegen is een spontaan genie, geen enkele draad verbindt hem rechtstreeks met de voorafgaande tijden. Van geheel modern levensbewegen trilde zijn kunst, waarin alles nieuw was : opvatting, uitvoering en kleur. Hij hield van groote afmetingen, en hij werkte met den eersten slag, op een vaste, breede wijze. Brouwer van zijn kant kende enkel kleine paneeltjes en een uitvoerige techniek werkend met « glacis » en fijn gepunte penseeltjes.

Een enkele omstandigheid zou over zooveel kontrasten zegevieren : tusschen den geest van beide kunstenaars was groote gemeenschap ; ze waren gemaakt om elkaar te begrijpen.

Men stelle zich voor wat er van Brouwer zou zijn geworden zonder tusschenkomst van Frans Hals! Zou hij ooit iets anders geweest zijn dan een uitstekende archaïsant, heel rijk begaafd weliswaar, maar die er wellicht nooit zou in zijn geslaagd om zijn eigen persoonlijkheid te bevrijden? Want dat is wel het werk geweest van Hals.

Hals een « vierendeel eeuws » de oudere van Brouwer, kreeg natuurlijk een zeker overwicht over den jeugdigen artiest, maar toonde zich, als bij andere gelegenheden, een uitstekend opvoeder. Bij zijn kontakt verloor Brouwer geen enkele der grondkwaliteiten, die hij uit Vlaanderen had meegebracht. Hals gaf alleen wijzigingen aan, die echter voor het vervolg van kapitaal belang zouden wezen. Hij sneed, om zoo te zeggen, zijn jongen vriend den tongriem los. Hij maakte hem oneindig meer bekwaam om zijn eigen sensaties te vertolken, door hem te begiftigen met een versoepelde techniek.

Toch verliet Brouwer nooit geheel de schilderwijze die hij in Vlaanderen geleerd had, hetgeen aanduidt dat hij niet aan Frans Hals de *elementen* van zijn kunst verplicht is en dat hij nooit, zooals Houbraken beweerd heeft, zijn onmiddellijke leerling is geweest. Tot aan het eind van zijn leven zal

ADRIAEN BROUWER: INTERIEUR VAN EEN TABAKSKROEG.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

hij gebruik maken van zijn paneeltjes met bruinen ondergrond, van zijn voorzichtige doorschijnende overschilderingen. Toch heeft, zooals men weldra zien zal, op een gegeven oogenblik, de magistrale factuur van Hals hem verblind en van de wijs gebracht.

Een der eerste schilderijtjes die onmiddellijk na Brouwer's aankomst te Haarlem schijnen geschilderd te zijn, is het *Boerenfeest* van den heer F. Kleinberger, een belangrijke compositie, die Holland onlangs verlaten heeft (1). Bruegels invloeden doen zich nog van verre gevoelen, maar de vrijere techniek verraadt reeds de nabijheid van Hals. De uitdrukkingen zijn levendiger en geestiger geworden, vooral op de vier tronies in den achtergrond. Om zijn omvang en het aantal der figuren is het een kapitaal stuk, maar waar het vooral door bekoort, is de kleur die een reiniging onlangs te voorschijn heeft doen treden en die men niet had vermoed. Schakeeringen van rood, rood van kersen, rood van baksteenen, purperrood naast roomkleur, gelen, olijf-groenen, stellen een geheel te saam van uitnemende rijkheid. Het is Hollands eigenaardige

(1) Het *Boerenfeest* is thans opgenomen in de verzameling Adolf Schloss.

atmosfeer, die in de plaats der vroegere droogheid, aan Brouwer's coloriet een ongeëvenaarden, vochtigen en tegelijk innigen glans verleent. De weergave van het rechts opgehoopte stilleven is van buitengewone volmaaktheid.

Een *Herberginterieur*, dat in 1890 op den verkoop van de verzameling Rothan voorkwam, van een merkwaardige stoutheid in de uitvoering, toont aan hoezeer Brouwer heeft getracht om van het voorbeeld van den grooten Haarlemmer te profiteeren. Het is dan ook volstrekt niet te verwonderen dat dit schilderwerk verkocht is op den naam van Frans Hals. Maar er zijn nog treffender voorbeelden, die aantoonen hoezeer op een zeker oogenblik Brouwer in geestdrift raakte voor de kunst van Hals.

Men bezie den beroemden *Rooker* uit de verzameling La Caze. Het is een overdreven Hals. De makelij van dit eigenaardig stuk, waarvan men ten onrechte de toeschrijving heeft willen betwijfelen, heeft vooral in de haarpartijen een allure van groote vrijmoedigheid, maar in den grond is ze vrij onsamenhangend. Men ziet er de verlegenheid van den schilder in, die niet meer weet wat hij met zijn doorzichtige *frottis* aanvangen moet, die zich in z'n impasto's vastwerkt en in zijn streven om zijn model

ADRIAEN BROUWER : DE OPERATIE.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : TABAKSKROEG.
(Louvre, Parijs). Aan de benedenzijde der foto ontbreekt een strook.

nog te overtreffen, barbaarsch van uitvoering wordt. De lichten zijn daarentegen voorzichtig, met een fijn en scherp penseel aangebracht.

Door zijn brutaliteit moet dit onaangename, maar karaktervolle stuk een grooten indruk gemaakt hebben. Men vindt dit grimassen trekkende gezicht herhaald op een stuk van de Haarlemsche school in het Museum te Dresden, hetgeen de onderstelling bevestigt dat de *Rooker* wel inderdaad te Haarlem werd uitgevoerd.

Dichter bij Hals nog staat een stuk dat men de *Vroolijke Gezel* zou kunnen betitelen, onlangs in de verzameling Adolf Schloss opgenomen. Hoewel dit stuk — dat zeker eerlang de aandacht der kenners zal trekken — zijn weerga zoekt in het werk van den Meester, schijnt me de toeschrijving aan Brouwer er toch niet minder zeker om. Men merke op in het gezicht die curieuse kleine toetsjes, uit een uiterst fijn en soepel penseeltje, die zoo goed als een onderteekening zijn. Voeg hier nog bij de factuur van den snor, de heel eigenaardige aanbrenging van de lichten in de oogen, de teekening van de hand en meer dergelijke détails. Hoewel geschilderd met minder impasto en zonder glacis, is dit stuk zeker van dezelfde hand als de *Rooker* in de La Caze-col-

lectie. Maar het is niet enkel de kritiek van den stijl, het is ook de gezichtsuitdrukking en de bijtende geest van de opvatting, die ons overtuigen dat we deze machtige schildering aan Brouwer danken.

Klaarblijkelijk zou, zonder het voorbeeld van Hals, dit schilderij nooit ontstaan zijn. In de uitvoering der kleedingstukken is Brouwer hem van nabij gevolgd. Het is het een weinig verdofte koloriet van den *Nar* en den zoogezegden *Mulat* van Hals, die in verschillende exemplaren voorkomt en die tegen 1625 op 't eigen oogenblik toen Brouwer in Haarlem aankwam, is ontstaan.

Deze groteske tronie is door zulk een felheid van hevig leven doortrild, dat daar naast de werken van Hals een weinig oppervlakkig schijnen. De alcohol doet de kleine, kwaadaardige oogjes flikkeren en om den neus heeft het vleesch de krijtachtige bleekheid van een, die zich aan tabak te buiten is gegaan. Er bestaat een prachtige harmonie tusschen de lichtgrijze achtergrond en het dofroode, met uitgewischt geel omzoomde kleed. Niettegenstaande de invloeden van Hals, heeft Brouwer in dit buitengewone werk heel zijn geestes-onafhankelijkheid weten te handhaven.

Het is curieus de *Vroolijke Gezel* met dergelijke

ADRIAEN BROUWER : DRINKEBROERS.
(Verzameling Dutuit, Petit Palais, Parijs).

werken van Hals te vergelijken, bijv., met den ver makelijken *Rooker*, eveneens in de verzameling A. Schloss. Men geeft er zich rekenschap van hoe, niettegenstaande schijnbare overeenkomsten, de opvatting van beide kunstenaars verschillend is gebleven.

Na deze afwijking naar het domein van Hals, liet Brouwer niet na om naar zijn eigen, meer gematigde manier terug te keeren, zooals het stuk in het Museum te Frankfort aantoont, een tegenhanger van den *Rooker* in de La Caze-collectie en eveneens te Haarlem uitgevoerd, zooals Hollandsche nabootsingen bewijzen.

Na het soepeler worden van de makelij, wijzigt zich ook de kleur. Van nu af zal op alle mogelijke wijzen Brouwer er naar trachten om de levendige kleuren die hij uit Vlaanderen mee heeft gebracht, eenvoudiger en gedempter te maken. Reeds Bürger veronderstelde dat op een gegeven oogenblik Brouwer door Rembrandt was beïnvloed en het is niet onwaarschijnlijk dat Brouwer tegen het eind van zijn Haarlemsch verblijf, d. w. z. omstreeks 1630, eenige werken uit de jeugd van den grooten meester heeft gekend. Hij bekommert zich om de studie van atmosfeer, van licht-en-donker, van het avondlicht,

van alles wat verzacht en harmoniseert. De heldere roomkleuren van vroeger veranderen in sombere gouden, het rood der kersen wordt verslenst granaat en het felle kopergroen verdwijnt voor teeder olijfgroen.

Op het *Avondtoilet*, in de verzameling Schloss, — een der zeldzame onderwerpen met kunstlicht, die Brouwer schilderde — heeft de nacht alle lokale kleur uitgewischt. Moet men zich voorstellen dat die boer voor een venster zit, dat uitziet op dat sombere groen, op dien lagen wolkenvollen hemel? Die achtergrond met zijn vreemden schijn, voegt een lugubere noot bij deze compositie, die niettegenstaande de komische zijde van het onderwerp, reeds van zoo een aangrijpend effekt is. Hoeveel uitdrukking ligt er in dit figuurfragment ter helft door een grooten breedgeranden vilten hoed verborgen ! De weerglans van het flakkerende licht, de doorschijnendheid der vleeschdeelen, is met veel meesterschap weergegeven. Het landschap vooral, met zijn doorschijnende *glacis* is breed van uitvoering.

De studie van clair-obscuur en atmosfeer trekt hem naar nevelige kelderverblijven, naar tabakskitten, waar men de lucht kan snijden, waar de schaduwen alom diepe gaten boren en waar het licht

ADRIAEN BROUWER: DE VROOLIJKE MAALTIJD.
(Verz. L. Nardus, Suresnes).

ADRIAEN BROUWER : EXPRESSIEKOP.
(Verz. Ch. Sedelmeyer, Parijs).

niet meer dan twee of drie kleuren gelden doet. Eenige der beste paneelen die hij later schilderde gaan uit van dezelfde werkwijze. Tot deze manier behoort bijv. : De *Tabakskroeg* en de *Operatie*, beide in de verzameling Schloss. In de *Tabakskroeg* wordt enkel het voorplan door het licht getroffen, dat niets doet uittreden dan twee gekleurde buizen en een prachtige kruik. De achtergrond rechts ligt verdronken in nevelen, maar links, vóor den gouden glans van den haard, bewegen enkele figuren als chineesche schimmen.

De *Operatie* vooral, reeds tot een volgende periode behoorend, is van een groote volkomenheid, wat betreft de weergave van de atmosfeer. Het stuk, geheel door schaduwen ingenomen, wordt enkel door een kelderopening die een stukje lucht, 't rood van een dak met een beetje groen binnenlaat, verlicht. Men voelt de vochtigheid der atmosfeer, zoowel buiten als binnenshuis. Rechts komt een deur uit in een lichter vertrek. Een glazen bol, wondertje van schilderkunst, midden in het vertrek opgehangen, karakteriseert het beroep van chirurgijn, die in dien tijd allerhande curiositeiten verzamelde, waaronder de krokodil een eerste plaats innam. Brouwer, heel sober kunstenaar die hij was, hield zich te-

vreden met de weergave van één enkel detail.

Het mooiste en tegelijk minst opgemerkte werk van den schilder, dat de Louvre bezit, een *Tabakskroeg*, toont aan hoezeer hij op zeker oogenblik om de studie van het licht bezorgd was. Een licht, geheel Rembrandtesk, concentreert zich op den machtigen rug van den een of anderen slapenden boer, waar het een feeënspel van kleuren te voorschijn toovert — een brok van een wit hemd tusschen 't licht citroengeel van de broek en een parelmoerig-beige vest — alles opgehaald door enkele roode rijgveters, terwijl deze aantrekkelijke helderheid rondom nog door donkere groenen verhoogd wordt.

De franke kolorist, die Brouwer bij zijn aankomst in Holland was, heeft hem nooit geheel verlaten. Zijn tonen blijven altijd helder en als elkaar tegenovergesteld. Nooit, zooals bij Teniers, lijden zijn schakeeringen onder een overmaat van vermenging. In die onderlinge tegenstelling van twee of drie kleuren legt Brouwer zooveel kunst, dat de aandacht zich vaak geheel afwendt van 't onderwerp om enkel de pracht der kleur te genieten.

Een kostelijk stuk uit de Dutuit-verzameling, vertoont ons een dergelijk geval. Een krachtig licht

ADRIAEN BROUWER : TABAKSKROEG.
(Museum, Dulwich).

valt op het voorplan, waar twee Drinkebroers neerhurken op bankjes en een derde op den achtergrond zich meer in de schaduw houdt. Een der dronkaards legt al zingende de hand op het hoofd van zijn makker in een dier aanvallen van « verteedering » die tot een zeker dronkenmans-stadium behooren. Maar wat ons nog meer aantrekt in dit paneeltje dan de fijne psychologie, is een kostuum, geheel geschilderd in schakeeringen van grenaat, heel dof, heel sober, hier en daar opgehaald met crevees van carmijn, en het door de zon beschenen groenachtigblauw van het andere kleedingstuk, gereleveerd door het olijf-groene email van een kruik op het voorplan.

Bij deze reeks schilderijen en in hetzelfde verband vermelden we den fraaien *Vroolijken maaltijd*, uit de verzameling van den heer Leo Nardus te Suresnes, eveneens merkwaardig door zijn koloriet en waarvan het sappige groen bizonder treft. De eetwaren, waartusschen een haring in mooten, zijn verbazend knap weergegeven.

In dat zoeken naar licht in duister en die transformaties van het koloriet, telt de invloed van Hals voor heel weinig ; maar wat Brouwer hem wel grootendeels dankte, is dat hij hem tot de studie van

het spel der physionomieën heeft aangezet, misschien de grootste dienst dien Hals hem heeft bewezen.

Vóór zijn aankomst in Haarlem had Brouwer er zich toe bepaald, om in plaats van verschillende individuën, veeleer vertegenwoordigers te schilderen van het ras, allen met denzelfden familietrek op hun typisch geschoren gezichten. Dat was nog van de traditie van den ouden Bruegel. Hals voor alles portrettist, had hem de bekoring geleerd der individueele trekken. Indien Brouwer die fijne navorscher der menschelijke trekken is geworden, heeft Hals, de virtuoos der vlietende expressies, hier in hooge mate toe bijgedragen.

De verzameling van Baron Steengracht in den Haag, is in 't bezit van een eigenaardig dokument betreffende de betrekkingen tusschen Brouwer en Hals. Het is een prachtige *Tabakskroeg*, waar men Brouwer zelf meent op te herkennen, in den « Toebackdrincker » op het eerste plan, die kringetjes zit te blazen en die levendig herinnert aan den *Rooker* uit de verzameling La Caze. Het is zeer waarschijnlijk dat we daar inderdaad Brouwer voor ons hebben, maar de grijns heeft zijn gezicht te zeer vertrokken om het eenige psychologische waarde te doen be-

ADRIAEN BROUWER : EXPRESSIEKOPPEN.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : TWEE ROOKENDE BOEREN.
(Pinakotheek, München).

houden als portret. Brouwer's lawaaiïge houding is in eigenaardig kontrast met het rechts gezeten personnage, die, en met reden, door de overlevering wordt aangeduid als Frans Hals. De trekken, hoewel hier veel jonger, komen overeen met zijn zelfportret in de Porgès-verzameling te Parijs. Hals onderscheidt zich van Brouwer door zijn verzorgd uiterlijk, door zijn zwarte kleeren en zijn breeden witten halskraag. Ondanks zijn glimlach ziet hij er teruggehouden en zeer oplettend uit. De drie koppen op den achtergrond, waarin men eveneens het portret van kunstenaars meent te herkennen, zijn eer varianten van den rooker op het voorplan. Zij wijzen op de pogingen van Brouwer in de weergave van het mimisch effekt.

Het is de heftige mimiek, die hem in de eerste plaats aantrekt. Waar Hals in de weergave van den vrijen lach en den bijna onmerkbaren glimlach uitmunt, zoekt Brouwer zijn gelijke voor de grijns. Zijn kunst, die het voorbeeld van Hals overdrijft, wordt een echte kunst der mimiek. Hij bestudeert sensaties die zich door heftige spiertrekkingen kond doen. Hij observeert zingende en gillende gezichten, de riekers van den kwaden geur, de proevers van den wrangen drank. Komen vervolgens de spontane

grimassen te voorschijn geroepen door de peilstift of het insnijmes van den dorpsbarbier; de trekken, die door alle mogelijke hartstochten misvormd zijn, door een plotselinge razernij, door angst, door een of andere heimelijke begeerte. Als tegenhanger van die verdraaide smoelen, schildert hij weldra ook koppen verstompt door het genot. Hij observeert alle gradaties van overgave en zich-laten-gaan; vervolgens de ontspanning der gelaatstrekken in den slaap of na de uitspattingen, de beestachtige facies van hen die ergens in een hoek liggen te ronken.

Om zijn waarneming des te beter samen te vatten, voert Brouwer kleine expressiekopjes uit, gekke typen, die den beschouwer vragend aankijken, hem aanspreken of doodeenvoudig de tong tegen hem uitsteken, zooals op het amusante tondo in de verzameling Sedelmeyer, naar tijdsorde waarschijnlijk een der eersten. De heer Adolf Schloss bezit er twee, tintelend van geest, waarvan de linker met zijn Cyrano-neus de fijnste en spiritueelste is, dien ik ken.

Brouwer's uitgesproken smaak voor mimische effekten verklaart in zekere mate zijn voorliefde voor die duistere holen, die verdachte tabakskitten, waar in dikke, drabbige dampen, het uitvaagsel der maatschappij ligt te wriemelen en te wroeten op en

DAVID TENIERS (?): DE ROOKER.
(Verz. Maurice Kann, Parijs).

onder elkaar. Nergens vond hij grooter verscheidenheid van hartstochten dan op de tronies van die niets meer te verbergen hebbende zwelgers.

Zijn levensbeschrijvers verhalen dat Brouwer zelf in die kroegen zat te werken en inderdaad zien zijn teekeningen er vaak uit, of ze op 't leven betrapt zijn. Tot betere observatie van dat eigenaardige kanalje dat meer en meer de plaats van zijn spelemeiënde boeren gaat innemen, moest de schilder, dit blijkt duidelijk, deel nemen aan hun spel en aan hun lage uitspattingen. Men voelt overigens dat hij ze in zijn hart gesloten had, die kortgedrongen, schunnige rakkers, wier nauw aansluitende buizen hun stevige constitutie verraden. En Brouwer zoekt hun kring op, niet enkel als nauw speurend artiest, maar als mensch van gelijken aanleg, die zich in gelijke uitspattingen vermeit.

« Brouwer étoit extrêmement adonné au Tabac et à l'Eau de Vie » verhaalt ons Bullaert, zijn biograaf. Dat dit inderdaad zijn bevoorkeurde zonden waren — de werken van den kunstenaar herhalen het luid.

Tabak en Brandewijn waren twee nieuwe hartstochten, die zich in het begin der zeventiende eeuw hadden verspreid. Het gebruik van onvermengden

alcohol was in de 16de eeuw nog tamelijk zeldzaam en beperkte zich zooals Michelet verhaalt, bijna uitsluitend tot medicinale doeleinden. Doch in Europa meer en meer vervaardigd, maakte deze veroorzaker van alle denkbaar kwaad zich weldra van de bevolking meester. Sedert de zeventiende eeuw zijn de gevolgen van het drankmisbruik in niets veranderd.

Met de tabak echter, die verdoovend werkt, waar de alcohol als opwekkend middel optreedt, is het geval geheel verschillend. Eenige eeuwen van een cultuur, die zich voornamelijk toelei op vermeerdering der geurige hoedanigheden, ten koste der narcotische eigenschappen, heeft het scherpe « petuin » van Brouwer's tijd in het bijna onschadelijke kruid, dat we heden genieten, veranderd. Het petuin, wellicht nog met hennep en wolfkers vermengd, was veeleer een op opium gelijkend product. Drie of viermaal daags bedwelmden zich de rookers door middel van hun pijp en in de Nederlanden werd ze met den naam van « Toeback-drinckers » aangeduid. Op Brouwer's stukken kan men de hevige uitwerking dier vroege tabakssoorten nagaan.

In verschillende landen verontrustte de overheid zich over deze vreemde passie. De rookers werden

ADRIAEN BROUWER : INTERIEUR VAN EEN KROEG.
(Verz. Rudolph Kann, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : ZICH AFZONDERENDE ROOKERS.
(Pinakotheek, München).

met de galg of neus-afsnijden bestraft. Paus Urbanus VIII deed ze in den kerkban. Niettegenstaande den tegenstand der regeering, verbreidde zich het tabaksmisbruik en werd tegen 1625, vooral onder de lagere standen der bevolking, meer algemeen. Een redetwist ontstond aangaande de schadelijkheid of heilzaamheid van dit kruid. Dichters trokken voor en tegen partij en zelfs schilders, getuige de superbe *Rooker* van Frans Hals in de verzameling Schloss. De schilder bevestigt daar met een Latijnsche inscriptie « dat er geen kostelijker kruid bestaat dan de heilzame tabak. » De tabak heeft, waarschijnlijk door den steun der faculteit, gaandeweg het pleit gewonnen. Men smoorde voortaan onder voorwendsel van behoud der tanden en verheldering van het brein.

Niemand heeft het beter dan Brouwer verstaan, om het verleidelijke van den toeback en zijn opéenvolgende uitwerkingen te schilderen. Het nieuwe kruid werd in de vunzige kitten opgediend op kleine papieren servetjes om daarna in korte, aarden pijpjes te worden gestopt, echte neusbrandertjes, die den rooker al de onheilvolle kracht der nicotine deden ondergaan.

Brouwer voert ons voor de eerste stil-aandach-

tige momenten, het aansteken van de pijp door een lont of gloeiende kool tusschen een tangetje gehouden. Vervolgens kwamen de eerste rookwolken, die in dit wonderlijke gezelschap voorafgingen aan de verhalen vol gesnoef en opsnijerij. Weldra treedt een bot zwijgen in, elkeen zondert zich af aan zijn kant; dan begint het neerzijgen, het flauw vallen, het stille gehik en eindelijk het braken. Men herinnere zich den *Rooker* in het Münchener Museum, geheel in groen gekleed, die nog net genoeg benul over heeft om zijn pijp en zijn kroes niet uit de handen te laten vallen. Binnen enkele oogenblikken gaat hij onvermijdelijk onder de bank rollen.

De prachtige *Rooker*, uit de collectie Maurice Kann, waarschijnlijk werk van Teniers naar een schets van Brouwer, is even expressief. Hoe geeft deze ontaarde zich over aan zijn genot! Met golvend lichaam, de kop achterover gebogen, volgt hij vagelijk de lichte rookspiralen die de atmosfeer verduisteren. Dit vermakelijk doekje, onder Brouwer's onmiddelijken invloed geschilderd, is teertjes met tinten van gemshuid en kastanje-bruin genuanceerd.

De *Rooker* uit de collectie Rudolf Kann, voor 't vuur gezeten, heeft 't tangetje reeds opgenomen voor 't aansteken van z'n pijp. De drie zangers die

ADRIAEN BROUWER : DE KLEINE ROOKER.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

zich achter hem vermeien, hebben hem gestoord. Hij aarzelt. Zal hij in zijn eentje blijven zitten smoren of zich bij zijn lustige kornuiten voegen? Zijn soepel lichaam vertoont de bijna eurythmische houding, die Brouwer zijn sujetten zoo vaak verleent. Dit paneeltje behoort minder tot de studiën van den Rooker, dan tot de algemeene psychologie van den bruut, waarin Brouwer zoo eigenaardiglijk uitmuntte.

De psychologie van den Rooker vinden we geheel volledig op de schoone *Tabakskroeg* in het Museum van Dulwich en de zes *Rookende Boeren* in de Pinacotheek. Noemen we dan nog het vermakelijk *Rookertje* uit de verzameling Adolf Schloss, met zijn woesten blik, z'n verwarde haren, die onder zijn onmetelijken vilthoed uitsteken en hem 't uitzicht geven van den een of anderen terrorist met versuizelden bol.

Na deze uitwijdingen over alcohol en tabak begrijpt men beter de beteekenis van scheppingen als de *Rooker* uit de La Caze-collectie en de *Vroolijke Gezel* bij Adolf Schloss. De eerste, met wijd opgespalkte oogen en verstummeld gezicht, drukt drankflesch en pijp aan zijn hart, terwijl de dikke witte rook uit zijn mond welt, uitstekend zinnebeeld

van den waanzin die gansch een volk plotseling meesleurde naar deze twee vreeselijke passies. De *Vroolijke Gezel* is eveneens voorzien met pijp en kruik, maar toont veeleer de zedelijke ontaarding en lichamelijke verwoesting door deze twee tegenovergestelde hartstochten verwekt. Zoodanige stukken zijn even zoovele belangrijke bescheiden voor de zeden van den tijd.

Men heeft reeds opgemerkt dat in heel deze uitstalling van ondeugden, de vrouw slechts een zeer ondergeschikte plaats bekleedt. Een verschil dat te meer opvalt wanneer wij Brouwer's werk, bijv. met dat van Dirck Hals vergelijken. Inderdaad vertoont ze zich maar zelden op de composities van den meester, maar 't is een grove overdrijving te beweren dat hij ze niet heeft geschilderd. Burger veronderstelt dat Brouwer te veel van vrouwen hield om karikaturen van haar te maken. Maar het zou niet moeielijk zijn om er een ernstiger uitleg voor aan te voeren. Michelet heeft in zijn *Histoire de France* in den breede aangetoond hoe een overdadig gebruik van alcohol en tabak afkeerig maakt van liefde. Laten we ons met de opmerking vergenoegen dat de vrouwen zich klaarblijkelijk niet in 's kunstenaars gunst verheugden. Men onderscheidt ze nauwlijks

ADRIAEN BROUWER : DE TRAAGHEID.
(Uit een reeks der Zeven Hoofdzonden).
(Verz. Rudolph Kann, Parijs).

ADRIAEN BROUWER : DE TOORN.
(Uit een reeks der Zeven Hoofdzonden).
(Verz. Rudolph Kann, Parijs)

tegen den duisteren achtergrond van zijn stukken en ze treden maar zelden voor 't licht. Die arme schepsels dienen veelal maar alleen om de bestialiteit van het geboefte, dat hen zonder al te veel omslag het hof maakt, feller te doen uitkomen. Gemeenlijk zijn 't lange, verslenste, afgrijselijk bleeke Megeeren, met een ineen gefrommeld vod als hoofddoek en een echten scheldmond. Een enkele maal is 't een grove boerin, die in een kit verzeild geraakt, met zich laat dollen, zonder al te juist besef of geneucht, zooals op het mooi verlichte stukje van Dr. Bredius in den Haag. (1)

Nooit toont Brouwer ons de mooie, jonge meisjes die Hals heeft geschilderd en waar de zoogezegde *Bohémienne* in den Louvre zoo'n aantrekkelijk voorbeeld van is. Hals had z'n plezier in regelmatige trekken, in een frissche huid en gulden haren, in de heldere rozige tinten van de jeugd die lacht. Bij Brouwer niets van dit al. Bij hem geldt alleen de expressie. En wellicht geeft hij de voorkeur aan den man boven de vrouw, omdat zijn gezicht duidelijker weergeeft welke passiën er in hem omgaan.

De verzameling Rudolf Kann bevatte een prach-

(1) Een fraaie repliek hiervan, met enkele varianten, bevindt zich in de collectie Heugel te Parijs.

tig voorbeeld der vrouw, zooals Brouwer haar heeft opgevat. Ze stelt de *Traagheid* voor, in de beroemde Serie der Zeven Hoofdzonden, bekend uit de plaatsneden van Lukas Vorsterman, waarvan ze onzes inziens het meest bewonderenswaardige onderdeel vormt. Zonder zijn toevlucht te nemen tot uitleggende attributen, is de schilder er prachtig in geslaagd om enkel door de uitdrukking, de zonde, die deze vrouw te verzinnelijken heeft, weer te geven. Als overwonnen door haar eigen inertie, steunt ze met den elleboog op de tafel, die met een bruin kleed is bedekt. Op den muur teekent zich de zwarte, onbewegelijke schaduw van haar log en omvangrijk lichaam. De traagheid zelve boetseerde die dikke lippen, dien vleezigen nek, die dubbele kin. Enkele zwarte haarvlokken ontsnappen aan haar witte muts. Het wit van het linnen, en de klare toon van haar blauw-groenachtigen kasak, vormen een eigenaardige tegenstelling met haar bruingele gelaatskleur.

Uitdrukking, licht, koloriet, uitvoering, alles is op dit kleine paneeltje even volmaakt; Brouwer heeft daarin een der hoogtepunten van zijn kunst bereikt.

Als tegenhanger van de *Traagheid* bevond zich een ander stuk van de Zonden-reeks, *de Toorn*, in

ADRIAEN BROUWER: DE MANDOLINIST.
(Verz. Rudolphe Kann. Parijs).

dezelfde collectie. Deze wordt verzinnelijkt door een soort musketier. Een plotselinge woede grijpt hem aan en zijn oogen zijn bloed-beloopen. Met een sprong vaart hij op, de tafel tuimelt om, zijn kroes rolt op den grond en hij trekt als razend van leer. Een helderroode pluim wappert op zijn vilt-hoed, als de vlam van zijn toorn zelf.

De zeven Hoofdzonden, ziedaar nog eens een der traditioneele onderwerpen, welke reeds door Jeroen Bosch, die in velerlei opzicht op Brouwer gelijkt, in een beroemde compositie waren weergegeven, evenals door den grooten Bruegel, die ze in een tamelijk gecompliceerde allegorieën-reeks had toegelicht.

Valt 't wel te verwonderen, dat ook Brouwer dit onderwerp heeft behandeld, evenals de vijf zinnen, waarvan hij de schilder was bij uitnemendheid? Het zijn niet de makke, een beetje komieke vijf zinnen, zooals zijn nabootsers ze na hem zouden schilderen. Brouwer geeft ons veeleer weer de uitspattingen van het gehoor, de uitspattingen van den reuk en der andere organen. In het schemer-duister van de kroeg, waar beurtelings alkohol en tabak stompzinnigheid en furie om zich heen verspreiden, trekt ons de gansche zondenreeks voorbij en worden

alle zinnen tot aan de uitspatting toe bevredigd.

De verwoede Rooker van de La Caze-collectie verzinnelijkt *den Reuk* en zijn pendant te Frankfort *den Smaak*. Een inferieure copie van het *Gezicht*, deel uitmakend van dezelfde serie, was in 1903 te Glasgow te vinden. De kunstenaar was er in geslaagd, om enkel door het doordringende turen, het zintuig, dat hij te verwezenlijken had, weer te geven. Het oog-gebaar had overigens altijd groote aantrekking voor hem. Zijn sujetten zijn dikwijls verdiept in 't een of ander fijn of inspannend werk, dat hun geheele aandacht bezig houdt: boeren die een insekt tusschen hun nagelen doodknijpen, chirurgijns, die de een of andere moeilijke extractie uitvoeren — verderop is 't een mandolinist, die zijn instrument herstelt (Rod. Kann) een versteller, die zijn naald zit te vessemen, een gewichtige schoolvos, die zijn ganzepen vermaakt.

Deze Seriën der vijf Zinnen zijn in volkomen overeenstemming met het streven naar treffende mimiek; maar al die oneindige schakeeringen van woede, afgunst, luiheid — de Zeven Hoofdzonden feitelijk, die we op zijne paneelen allen aantreffen, strooken vooral met de felle psychologie waarin de kunstenaar zich zoo gaarne verlustigt.

ADRIAEN BROUWER : HET GEHOOR.
(Uit een reeks der Vijf Zinnen).
(Pinakotheek, München).

ADRIAEN BROUWER : HET GEVOEL.
(Uit een reeks der Vijf Zinnen).
(Pinakotheek, München).

Soldeniers zitten kaart te spelen. Een stalt triomfantelijk al zijn azen uit en de overigen zitten er benijdend naar te loeren. Op eens barst de tweedracht los en gaan er kruiken op de verhitte koppen gebroken worden. Het avontuur eindigt dan bij den « MEESTER » met een pijnlijk pansement.

Andere paneelen malen ons de verschillende stadiën der verdierlijking. De geestes-afwezige boeren brullen met rauwe keelen hun zinnelooze liederen uit. Na de uitspatting zien we de oogen zonder uitdrukking, het zich zonder weerstand laten gaan of de zware slaap met het hoofd op de armen. En terwijl de overigen dommelen of op den grond zijn gerold, herhaalt een enkele met overtuiging en tot in 't oneindige, 't een of ander dwaas refrein.

Bij de ontleding van het werk van Brouwer, zou men zich allicht voorstellen dat zijn talent zich binnen een tamelijk engen cirkel heeft bewogen en dat hij geenszins een universeel genie is geweest. Daarom is het hier de plaats om van een heel eigenaardige bladzijde in het werk van den kunstenaar te gewagen; — het feit dat Brouwer als landschapschilder uitmunt, verhoogt aanmerkelijk zijn prestige.

Brouwer's landschappen zijn uiterst zeldzaam. Men telt er niet meer dan een twaalftal. Moet men

veronderstellen dat er enkele van zijn verdwenen? Het is moeilijk aan te nemen dat hij er zoo weinig heeft nagelaten, omdat hij zooveel genot en zooveel ziel in de uitvoering er van heeft gelegd. In deze uiterst spontane werken schittert zijn genie op de meest rechtstreeksche, meest overtuigende wijze. Nooit voelt men zich zóo na bij den meester, dan wanneer men zich dompelt in de natuur, zooals hij die zag.

Was 't ook uit Haarlem, dat Brouwer zijn smaak voor het landschap meebracht? Er waren daar toen uitstekende landschapschilders : Pieter Molyn en Salomon Ruysdael die in 1623 in het schildersgilde trad. Maar niets in die korte landschap-serie openbaart ons dat Brouwer eenig voorbeeld volgde of er door werd geïnspireerd. Enkel het landschap bij Adolf Schloss zou kunnen doen veronderstellen dat Brouwer Pieter Molyn heeft gekend, wiens landschap uit het Museum te Brunswijk (1626) eenige ver verwijderde analogieën met dit werk en enkele andere vertoont. Niettemin schijnt dit landschapje, zooals trouwens verscheiden andere, doortrokken te zijn van de Vlaamsche atmosfeer en tot zijn laatste jaren te behooren. Enkele behelzen o. i. herinneringen aan de omstreken van Haarlem met de nabije

ADRIAEN BROUWER : LANDSCHAP.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

zee, de zandige zone en den dwerggroei van de duinen; wellicht dat Brouwer's smaak voor de natuur slechts dagteekent uit het eind van zijn verblijf te Haarlem en dat hij onder Vlaamsche lucht, de in Holland ontvangen indrukken verder ontwikkelde.

Nooit is Brouwer oorspronkelijker geweest en meer zijn tijd vooruit, dan in deze landschappen. Constable alleen heeft in enkele kleine stukjes, zooals dat in het Museum te Rijssel, een eenigszins analoge visie en uitvoering gegeven. En geen enkel landschapschilder, zelfs niet de groote Ruysdael, heeft zoo duidelijk sprekend zijn eigen persoonlijk gevoel weten te leggen in de natuur. Rembrandt alleen komt hierin Brouwer gelijk.

Uit deze kleine paneeltjes ontwikkelen zich voorbijgaande, maar duidelijk omschreven emoties. Soms zijn 't bescheiden hutjes, in de wacht van de lichte, blonde duinen, waarvoor, om nadruk te leggen op de pastorale noot, een herder bij zijn kudde, die op zijn schalmei een landelijk wijsje zit te spelen. In die lichte, zorgelooze momentjes, openbaart Brouwer ons een ziel van gansch Giorgioneske sereniteit. Integendeel wordt hij door een vreemden angst — een soort van koorts bevangen, bij 't verduisteren van den hemel en 't naderen van den

storm, als de dag in een bangen avond eindigt. 't Liefst schijnt hij onweerseffekten te hebben geschilderd — een verdwenen stuk heette *het Weerlichtken.*

Onze drie landschappen, uit particuliere Parijsche verzamelingen genomen, geven wél deze verschillende geestestoestanden van Brouwer weer.

De Collectie Warneck, die bovendien een stuk uit den eersten tijd van den meester en een kleinen *Drinkebroer* behelst, van een schoon rood en groen, bezit er een der meest eigenaardige voorbeelden van.

Bij den eersten aanblik blijft men verbluft door een dergelijk meesterstuk. Enkele boomen lossen af en steken uit met hun schemerende grijze stammen, tegen de zware partijen van het groen en tegen de lucht, waar duistere wolken drijven om een kleine plek van intens helder blauw. In de struiken worden de schemeringen zwaarder en zwaarder, maar een verspreid licht verheldert nog den heuvelachtigen bodem van 't eerste plan. Rechts brengt een vage bouwval een toon aan als van verguld oker.

Maar wat van den aanvang aan de aandacht vasthoudt, is die verbazende kracht van den penseelslag, de techniek, die hier nog vrijer dan bij Hals is, 't zijn die velerlei kleine puntige toetsjes,

ADRIAEN BROUWER : SCHEMERING.
(Verz. E. Warneck, Parijs).

kastanje-bruin, grijs, grenaat, olijvengroen en goud, magistraal neergeworpen op dat nietige paneeltje in de volle, vette, doorschijnende pâte. In die onvergelijke factuur beweegt nog heel de koorts van 't scheppen. Wat past de heftige uitvoering goed bij de scherpte der visie, hoe vermeerdert ze in haar onrust de dreiging van de duisternis. En deze natuur, reeds zoo angstwekkend, met welk een sinistere menschheid heeft Brouwer ze bevolkt! Bruten worstelen met gillende en zich weerende vrouwen. Bij klaarlichten dage gaat er een zich verluchten. Een ander, geheel in wijndroesemrood, loopt wankelend heen, als verzaad van lage zonden.

Is 't noodig te herhalen dat de landschapskunst nooit meer iets dergelijks, — nooit zoo iets fel aangrijpends heeft voortgebracht?

Het prachtige landschap uit de verzameling Thieme te Leipzig, met zijn pijnboomen, dicht aan zee en het fantastische *Landschap in den Maneschijn*, uit het Berlijnsch Museum, dateeren wèllicht uit denzelfden tijd als het paneel van den heer Warneck.

Het kleine doekje uit de Schloss-collectie openbaart een gansch tegenovergestelden zielestaat. Het Vlaamsche of Brabantsche land, lichtjes geheuveld, strekt zich onder een lichtblauwen hemel uit, ge-

marmerd door enkele doorschijnende en onbewegelijke wolken. We ademen wél in die limpide lucht, in die kalme natuur, die ons 't vredige gevoel geeft van een schoonen zondag. Eén enkele boom teekent zich tegen den hemel af, waarvan de uitvoering levendig aan de techniek van het vorige stuk herinnert. Het voorplan, samengesteld uit bruine rooden en lichte okers, wordt door springende geitjes verlevendigd ; aan den einder doemt een dorpje op. Dit kleine stukje, zoo vol ruimte en helderheid, schijnt tot de laatste jaren van den kunstenaar te hooren.

Tusschen deze twee landschappen behooren geplaatst te worden het mooie paneel uit de verzameling Maurits Kann ([1]), dat zeker te Antwerpen uitgevoerd is, niet enkel om het Vlaamsch décor, maar ook omdat deze compositie een aanmerkelijken invloed op de ongeveer gelijk opgevatte landschappen van Teniers heeft uitgeoefend.

De hemel, op een gevorderd namiddaguur, schijnt zwaar van onweer. De temperatuur gaat veranderen, het licht is wijfelachtig en de duistere wolken zijn op 't punt om de zonneklaarte te onderscheppen. Welk een schoon geheel, de hemel met zijn glanzende impasto's, dat golvend terrein, waar

([1]) Thans in het Museum te Berlijn.

ADRIAEN BROUWER : MANESCHIJN.
(Museum, Berlijn).

roodachtig en donker bruin in is, dan het vergoude stroodak van een hut, naast het teedere rood der pannen en de meesterlijk geborstelde struiken. Verschieten met een luchten, fijnen klokketoren, worden even aangeduid door groenachtige glacis. In het wit, rozerood en geel, vindt men ongeloofelijke teederheden van kleurschakeering. Alles is nog stil, de rook van de huisjes stijgt recht op naar den hemel. Maar we verwachten den windstoot, die de boomen zal doen sidderen en die het onweer vooraf gaat.

In dit kleine aantal landschapstukjes behelst elk stuk een bepaald moment en een bijzonderen karaktertrek. Het zou ons te ver voeren om ze alle in onderdeelen te beschrijven. Evenwel kunnen we één somber stuk van groote afmetingen niet stilzwijgend voorbij gaan, dat zich in de verzameling van den hertog van Westminster te Londen bevindt. Het verraadt geheel den geest van Brouwer, maar een andere kunstenaar, waarschijnlijk Teniers, schijnt er een laatste hand aan gelegd en het gestoffeerd te hebben. Op een landschap van dezen laatste in het Museum te Schwerin, vindt men geheel gelijksoortige visschertjes. Maar niemand als Brouwer kon een zóo indrukwekkende en bewogen hemel opvatten en de boomen hebben wel inderdaad dat eigenaardig losse, waarmee hij ze leven inblaast.

Deze machtige evocatie, door Dr W. Bode aan Brouwer toegeschreven, staat heden nog op naam van Rembrandt en doet hem zeker geen oneer aan. De wijd uitgestrekte avondhemel werpt door de verwrongen wilde boomen zijn oranje weerschijn op het sidderende water van het voorplan. De zacht voortschuifelende nacht omvademt van uit alle hoeken dien grootschen zonsondergang, die aandoet als de slot-episode van een heldendicht.

Evenals op het kleine stukje van den heer Warneck de kunstenaar zijn aangrijpende visie met een bitter pessimisme heeft doortrokken, zoo mengde hij, in dit onvergelijkelijk natuurtooneel, heel de dramatische kracht waarvoor de ziel van den mensch vatbaar is.

Verlaten we thans het landschap om tot den figuurschilder terug te keeren. — Brouwers terugkeer naar Antwerpen hebben we reeds vermeld. We weten niet wat hem besluiten deed om Haarlem en een omgeving, die hem lief moest zijn, te verlaten. Was 't de roem van Rubens, die onlangs weer te Antwerpen was teruggekomen? Van af 't eind van 1631, vinden we Brouwer aldaar weer vermeld.

Uit Holland bracht hij noch voorspoed, noch voorzichtigheid mee. In den zomer van 1632 liet een

ADRIAEN BROUWER : LANDSCHAP.
(Museum, Berlijn : vroeger in de Verz. Maurice Kann).

ADRIAEN BROUWER (EN DAVID TENIERS): ZONSONDERGANG.
(Verz. van den Hertog van Westminster, Londen).

zijner schuldeischers den inventaris van zijn boeltje opmaken, waaruit we vernemen in welk een berooiden staat de beroemde kunstenaar verkeerde. In het begin van 1633 vinden we hem in de Antwerpsche citadel, waar hij werd opgesloten omdat hij lucht had gegeven aan zijn gunstige gevoelens voor de Hollanders. Lange maanden verloopen in het gevang; in September 1633, is Brouwer er nog niet uit. Hij vierde goeden sier in de bakkerij en de brouwerij van het garnizoen en maakte er zulke onmogelijke schulden, dat men vermoeden mag dat hij er zijn vrienden dikwijls heeft onthaald. Een openlucht-tooneel uit het Museum te Brussel zou dagteekenen uit dezen tijd en zou, wat niet onwaarschijnlijk is, de binnenkant der vesting voorstellen.

In die laatste Vlaamsche periode mag men met zekerheid verschillende werken plaatsen, hetzij dat ze door plaatsnijders zijn weergegeven, 't zij dat zijn nastrevers, zooals Teniers en Craesbeeck, ze nagebootst of wel gecopieerd hebben. Verscheiden, reeds in den loop van deze studie gemelde stukken, o. a. de serie van de *Zeven Zonden* en de mooie *Tabagie* te Dulwich, vinden hier hun plaats, evenals een serie der Vijf Zinnen, waarvan eenige fraaie stukjes in het Museum te Munchen zijn.

Brouwer's terugkeer naar Vlaanderen valt op het oogenblik toen de kunstenaar definitief zijn weg had gevonden; nu geen plotselinge veranderingen meer van techniek of stijl; geleidelijk brengt hij alle elementen zijner kunst tot grooter volkomenheid. Zijn composities worden meer en meer belangrijk en volledig, maar het schijnt, volgens zekere dokumenten, dat hij ze met eenige langzaamheid heeft voltooid. Zijn opsluiting van een maand of zevenacht, zal ook weinig geschikt zijn geweest om zijn ijver aan te vuren.

De invloed van Rubens en diens omgeving heeft zich noodzakelijkerwijs doen gelden. Rubens wakkert hem tot meer verzorgde schikkingen aan, en tot samenstellingen, die dikwijls ware vondsten zijn en die een groote bekwaamheid verraden. Zijn opvatting wordt dramatischer en de handeling meer bepaald. In deze laatste periode vooral openbaart zich de volmaakte verteller.

De *Twist*, in de verzameling Rudolf Kann met zijn olijfachtig groen en verzacht rozerood, waarvan een heerlijke repliek in het Museum te Dresden bestaat, is in een scherpe driehoek aangelegd, die aan de groep een zekere eenheid geeft en het psychologisch moment van het gebeuren onderstreept.

ADRIAEN BROUWER: GEZICHT IN EEN VESTING.

(Museum, Brussel).

Deze beginselen heeft Brouwer herhaaldelijk te pas gebracht bijv. in stukken uit de verzameling Adolf Schloss en de Pinakotheek te Munchen. De groote en beroemde *Vechtpartij* in dat Museum is bizonder karakteristiek. Daar zijn de vier antagonisten in een trapezium geschikt, zóó dat de dreigende armen de diagonalen vormen, hetgeen eigenaardig bijdraagt tot de verwarring van het gevecht, terwijl het er tevens ook een sober en logisch element bij te pas brengt.

Men bewondere de gematigdheid en den goeden smaak waarvan Brouwer in deze heftige tooneelen blijk geeft. Dr. Bode maakte in de prachtuitgave, die hij den kunstenaar heeft gewijd, de opmerking, dat Brouwer nooit, zooals zijn nabootsers wél gedaan hebben, ons ijselijke wonden en lijken toont. De verschrikkelijke gevolgen van den strijd doet hij ons ter nauwernood vermoeden.

Die matiging, bij Brouwer een opvallende deugd, treedt meer en meer op den voorgrond tegen 't einde van zijn leven. Hij past zeldzaam sober het aanbrengen der kleine voorwerpen toe, hij trekt volop partij van hun verrassende bevalligheid, hun eenvoudige en verstandige verdeeling. Zijn vroegste stukken staan soms vol vaatwerk en allerhande gerei. Maar

weldra verstaat hij al de bekoring van die aarden kommetjes, die geglazuurde kruiken of van een schabeltje waarop een blinkenden blaker of een blank servet. Zóo zal een voorwerp den indruk geven of 't daar toevallig is neergezet en inderdaad een essentieel deel van het stuk vormen.

En welk een bekoring gaat er niet uit van die zuivere omtrekken, van die verassende weergave der materie, van de flikkering der lichten, glanzend op het email van een kruik, heenglijdend over het tin van ecn deksel! Brouwer's nabootsers daarentegen snappen niets van die subtiele kunst. Die wetenschap van 't kleine, ontaardt maar al te dikwijls, zelfs in de handen van Teniers, in een grove uitstalling, een kunstlooze opeenstapeling. Op de zelfde wijs hebben ze de enkele, hun door Brouwer nagelaten motieven behandeld. Ze hebben ze verbreed en uitgerekt en tot in 't oneindige herhaald. Met den meester vergeleken schijnen zijn nabootsers, soms met inbegrip van Teniers, niet anders dan onverdragelijke wouwelaars. Wàt aan hun scheppingen ontbreekt, is de vurige en tegelijk argelooze geest van Brouwer en vooral zijn fijnen humor, zijn doordringende zielkennis.

En thans zijn we genaderd tot de stukken, die

ADRIAEN BROUWER : VECHTPARTIJ.
(Verz. Rudolph Kann, Parijs).

hij tegen 't eind van zijn leven heeft gemaakt. De belangrijke compositie uit de verzameling van Maurits Kann, de *Meester-Dronk*, moet ongeveer van 1636 zijn. Het stelt een intérieur voor, waarin atmosfeer en licht beurtelings de kleuren afnemen of sterker doen spreken. Onder de vochtige schaduw van een gewelf, vóor den haard in den achtergrond, zit een oude vrouw, tusschen een man en een kind in, pannekoeken te bakken. Dáar zijn de tonen uitsluitend grauw en gedempt goud. Maar op het voorplan, in het volle licht, zit een vroolijke kring de heldendaden van den waard te bewonderen. Is hij niet indrukwekkend en bijna majestueus, die dik gebuikte, die, onder 't ontspannen van zijn gordel, den inhoud van een geweldige kruik naar binnen giet?

Hij is in groenachtig blauw gekleed, een heldere toon, die hem reeds als de hoofdpersoon aanduidt tusschen heel dat koor van verbaasde, verblufte omstanders, die hem toejuichend aanmoedigen. Zelfs de hond naast de groote stoop met gouden tonen, volgt de bewegingen van zijn meester met aandachtige oogen.

Brouwers techniek zal nog volkomener worden. Nooit heeft een kunstenaar gewerkt met zóo weinig

materiaal, met zulke dun-doorschijnende glacis. Ternauwernood beroert hij hier en daar het paneel, waarvan de schoone achtergrond van doorschijnend bruin — door Burger bij 't rosse goud van de honingvlieg vergeleken — zich overal doet gelden en bijdraagt tot het kleurengeheel.

Was het ook het voorbeeld van Rubens, dat Brouwer een meer en meer objectieve opvatting ingaf? Vroeger werd de aandacht slechts gedragen door éen enkele figuur, van wien alleen het gezicht of de rug de opmerkzaamheid trokken, terwijl de overige figuren slechts dienden ter karakteriseering van de plaats der handeling. Die figuranten verdwijnen of treden, zooals op den *Meesterdronk*, binnen de handeling. De belangstelling vestigt zich op het geheel.

Verder merkt men op, dat in die laatste jaren de verscheidenheid zijner personnages toeneemt. Bij de boeven van vroeger, die langzaam aan hun bestialiteit verliezen, voegen zich vreemde gelukzoekers, van min of meer versjofelde zwierigheid. Ook zijn opvatting van de vrouw wijzigt zich hier en daar. Ze wordt met meer ontzag, — met meer hoffelijkheid behandeld. De trekken worden kalmer en veredelen zich. Het geheel wordt menschelijker,

ADRIAEN BROUWER : VECHTPARTIJ.
(Pinakotheek, München).

meer wél overwogen, de kunstenaar schijnt boven zijn onderwerp uit te stijgen, van objectief, zooals hij sedert kort was, raakt hij eenigszins van zijn onderwerp los. Een zwartachtige sluier omhult zijn koloriet. Het vuur kalmeert, de *fougue* verdwijnt. Het naderend einde van een kunstenaarsleven doet zich overal voorgevoelen.

Voor de eerste maal waagt Brouwer zich aan aangrijpende onderwerpen.

Een mooi voorbeeld van het gevoel van dezen laatsten tijd vinden we in een stukje *Goede vrinden*, in de verzameling Maurits Kann. Geheel geschilderd in tegelijk doorschijnende en eenigszins korrelige frottis, is het geheel, met zijn schakeeringen van kersenrood en loodgrijs, een der meest exquise. Een boer houdt met zijn beide handen de ooren vast van zijn hond, die zijn verstandigen snoet naar den meester opheft. Die twee zien elkaar lang, oog in oog, aan. Welk een gevoel — wat een aangrijpende menschelijkheid in dit geheel pretentielooze paneeltje!

Op den *Meesterdronk* hebben we al denzelfden hond ontmoet, dien we nog eens op een latere compositie weervinden en die, evenals de Meesterdronk, de Münchener stukken wellicht nog overtreft. — Ik

bedoel het schilderij in de collectie Adolf Schloss *Het laatste Nieuws*.

Dit paneel behoort tot zijn laatsten tijd en beantwoordt geheel aan de eigenaardigheden die 't eerst zijn opgemerkt door Dr Bode. Evenals op al zijn scheppingen van dit laatste jaar, zijn de figuren een beetje grooter en 't is opmerkelijk dat Brouwer niet langer uit het hoofd schildert, maar op nieuw modellen neemt, een bewijs te meer voor het levende en eerlijke van zijn kunst. Denzelfden jongen, die met een ernstig gezicht de gazet voorleest, vinden we weer op de *Dobbelaars* in het Museum te Munchen. De peinzende oude man, die vergeet zijn glas leeg te drinken, de vrouw met het geïntrigeerde gezicht, die zich over den stoel buigt, zijn wondertjes van zielkennis en observatie. En dit treffend groepje is omgeven door 't onverstoorbaar goed humeur van den kunstenaar, altijd luchter wordend, altijd fijner, evenals zijn kleuren, die het paneel nauwlijks meer raken. Moeten we nog eens zijn koloriet roemen, zijn techniek, zijn licht, zijn onovertroffen teekening? De schilder heeft hier wel zijn laatste woord gezegd. Het is een licht, sober verdeeld, een techniek waar de kleur bijna van het stoffelijke is ontheven, een teekening zoo vast en

ADRIAEN BROUWER : DE MEESTERDRONK.
(Verz. Maurice Kann, Parijs.

ADRIAEN BROUWER : GOEDE VRIENDEN.
(Verz. Maurice Kann, Parijs).

grootsch dat ze vergelijkingen oproept met Michel-Angelo. En altijd dien even zwart omsluierden toon. Door één enkel détail worden we vreemd getroffen, door een stoop van een heel bleek, bijna onwezenlijk, maar oneindig doordringend blauw.

De gloed van zijn kunst, die zoo langzaam gaat versterven, heeft ons reeds gewaarschuwd dat het einde zich voorbereidt. Een der laatste dagen van Januari sterft de kunstenaar. *Als door uitspattingen verteerd*, zeiden zijn biografen. Ze hadden er bij mogen zeggen : Maar een *onbevlekt zuiver* artist.

De vreemde geestesstaat, waarin Brouwer zijn laatste composities heeft uitgevoerd, vat zich samen in een klein schilderij in het Museum in den Haag, dat sedert eenigen tijd als een portret van hemzelf beschouwd wordt.

Zijn eenig gedocumenteerd portret vinden we in de Iconografie van van Dyck en is waarschijnlijk kort na zijn Haarlemsch verblijf uitgevoerd. Ongelukkig stellen de portretten in deze beroemde collectie ons soms te leur. Van Dyck was te zeer bekommerd om de edele houding en het ridderlijk uiterlijk van zijn sujetten, dat in enkele gevallen de zielestudie er niet onder zou geleden hebben. Hij heeft noch 't karakter van Jordaens, noch dat van Brou-

wer weergegeven. Van Dyck verleende hun de houding van den schilder-edelman die hij zelf was. Persoonlijkheden als Jordaens en Brouwer moeten noodwendig aan karakter verliezen wanneer deze bijgebrachte eigenschappen te sterk worden geaccentueerd. Dien hij hier voorstelt, is een heel eleganten Brouwer, zwierig van uiterlijk maar ook eenigszins gepommadeerd. Niettegenstaande de groote technische verdiensten van deze plaat, leert ze ons bijna niets aangaande het karakter van den kunstenaar. Was dat de geus, die modekleeren verachtte, zooals zijn biografen ons hebben verteld?

We hadden het geluk om het model voor de plaat der Iconografie te herkennen in het kostelijke portret van Dijck, dat zich in de verzameling van den heer Alexander Tritsch te Weenen bevindt, welke door de prachtige uitgave van den heer Gustaaf Glück bekend is. We onthouden ons van het treden in détails, omdat de vergelijking zeer overtuigend is. Schelte à Bolswert, die de plaatsnede voor de Iconografie vervaardigde, heeft, zooals dat destijds dikwijls gebeurde, zijn model direkt op het koper gecopieerd, waarvan natuurlijk een prent in spiegelbeeld het resultaat was. Het is aan dezen beroemden graveur, bovenal begeerig om een plaat

ADRIAEN BROUWER : HET LAATSTE NIEUWS.
(Verz. A. Schloss, Parijs).

van schoon aspect en groote technische kwaliteiten te maken, dat we de wijd uitgeplooide kleeding, de plechtige houding, de opgestreken snorren, die weinig aangenaam aandoen, te danken hebben. De datum verstreken tusschen het schilderen van het portret en het uitvoeren van de plaat, heeft waarschijnlijk den graveur genoopt om die knevels er aan toe te voegen, ten einde den kunstenaar, dien hij van nabij moet gekend hebben, een weinig ouder te maken.

Op welk tijdstip mag van Dijck het portret van den jongen Brouwer gemaakt hebben? Naar den stijl oordeelend plaatst de heer Gustaaf Glück deze studie in de Antwerpsche periode, tusschen 1627 en 1632. De jonge man schijnt niet jonger dan 22 en niet ouder dan 25 jaar; van Dijck had gedurende den winter 1627-28 en later in 1630, Holland bezocht.

Tot een dezer datums dus moet het portret behooren; de laatste schijnt de meest waarschijnlijke. Het feit dat het op papier werd geschilderd ondersteunt de veronderstelling dat het in den loop van de reis werd uitgevoerd.

Houbraken verhaalt dat de beroemde portretschilder zijn kunstbroeder Frans Hals te Haarlem op ging zoeken. Deze overlevering verdient wellicht

meer geloof dan men er vroeger aan gehecht heeft. Voegen we er bij dat de heer Glück deze studie reeds als een portret van een kunstenaar beschouwde.

Wat het karakter van Brouwer betreft, zou het gewaagd zijn om dit conterfeitsel dienaangaande als een onbetwistbaar dokument te betrachten. Naar portretten van andere kunstenaars uit hetzelfde tijdvak te oordeelen, weten we maar al te wel dat van Dijck — het is voldoende om hier het portret van Hendrik Liberti in de Pinakotheek te Munchen in herinnering te brengen — er van hield om zijn modellen te idealiseeren. Zou hij dan ook niet dit portret volgens een vooraf opgevat ideaal hebben verbeterd, door er iets in te brengen van een schoonen St. Sebastiaan, zooals hij ze omstreeks dezen tijd schilderde?

Denzelfden krachtigen jongen man, met den breeden, vrij gedragen nek, die een fier en eenigszins laatdunkend gezicht trekt, vinden we weer op de onvergelijkelijke Tabagie in het Museum te Dulwich, hier echter forsch, op het brutale af en minder poëtisch. Ongetwijfeld bezitten we hierin een zelfportret, dat uit dezelfde jaren moet dateeren, en dat een kostbare hulp is bij het naar de juiste waarde schatten van de beeldtenis door van Dijck.

ADRIAEN BROUWER : DOBBELENDE SOLDATEN.
(Pinakotheek, München).

Uit die beide portretten mogen we besluiten dat Brouwer zeer regelmatige trekken had, met een hoog voorhoofd en gewelfde wenkbrauwen, fijnen neus, zinnelijke lippen en een vroeg zich vormende onderkin. Een geweldige, ongekemde haarbos, droeg tot zijn weinig verzorgd uiterlijk bij; zijn buitengemeen onafhankelijke houding wordt buitendien nog onderstreept door den bloot gedragen hals en breede schouders. In zijn kalmen, opmerkzamen blik ligt veel vrijmoedigheid, een hooge mate van zelfbewustheid en geen enkel spoor van kleinheid van welken aard. In 't kort, een naar lichaam en ziel stevige constitutie, een gezondheid, die hier nog onverwoestelijk schijnt, niettegenstaande een reeds tamelijk gemarkeerde vermoeidheid rond de oogen.

Het kleine paneeltje in het Mauritshuis, dat we reeds noemden, schijnt al de kenteekenen te bezitten van een zelfportret. Het heeft den schuinen blik van iemand, die zichzelf in den spiegel beziet. De handen zijn half verscholen. De kunstenaar draagt de dubbele mouwen van zwart satijn, waarvan ook in zijn boedelbeschrijving gewag wordt gemaakt. Volgens de techniek te oordeelen behoort het tot zijn allerlaatsten tijd.

Wat een afstand tusschen die beide portretten van zijn jeugd en die schets van het eind van zijn leven! Eerst na een zeer zorgvuldige en langzame vergelijking, nog moeilijker gemaakt door de enorme verschillen in houding en opvatting, geeft men er zich rekenschap van dat de voorgestelde een en hetzelfde personage kan zijn. De sterk gedunde haren vertonen nog dezelfde neiging om op gelijke wijze de slapen te bedekken. Het voorhoofd en de eigenaardige vorm der oogen zijn onveranderd. Een stoppelbaard schaduwt de onderkin zwart. De wangen zijn ingevallen, de rug is gekromd, de breede nek, nu nog zwaarder geworden, is diep tusschen de schouders gezakt. Hoe is dat lijf vervallen! De ongeveer zeven jaren, die deze schets scheiden van het portret van van Dyck, hebben heel wat ongeregeldheden moeten aanschouwen om dezen stevigen kerel, die van mortel en ijzer ineen scheen te zijn gezet, zoo tot op den naad te doen verslijten. Zijn wijze van kleeding is ongeveer dezelfde gebleven, het eenvoudig toegeknoopte buis laat het ongeordende hemd zien, precies nog zooals op het van Dijck-portret.

Brouwer heeft zich hier voorgesteld, in de open lucht, vóor een lichtjes aangegeven landschap, saam-

ADRIAEN BROUWER (EN CRAESBEECK ?) : TABAKSKROEG.
(Museum, Haarlem).

gesteld uit helder, frisch groen en een grijzigen hemel. Dit verloopen, slecht gekamd, zeer op zijn gemak schijnend individu, vertoont wel de echte ongegeneerdheid van den onverbeterlijken zigeuner, die Brouwer was. In plaats van te willen poseeren voor het nageslacht, heeft hij zich naar het leven genomen onder zijn alledaagschen schijn.

De blik is geestig, de glimlach zacht en geduldig, de stemming eenigszins nadenkend en zelfs zwaarmoedig. Wat ons in dit schetsje, zooals in al zijn laatste werken, treft, is afwezigheid van alle innerlijk vuur. Alleen zijn goed humeur verlevendigt dit een beetje vermoeide en ziekelijke gezicht.

Diezelfde fijne, bleeke kop, datzelfde vrije, open voorhoofd herkennen we op de fraaie *Tabagie* in het Museum te Haarlem, eveneens uit zijn laatsten tijd. Dr. Bode heeft dit stuk betwist en er is inderdaad grond om er zich niet heelemaal zeker over te voelen. Hier en daar schijnt een andere hand enkele details te hebben bijgewerkt, maar het geheel, de teekening vooral, schijnt wèl die van Brouwer. Het is waarschijnlijk Craesbeeck geweest, die deze geestige, vermoedelijk onvoltooid gelaten compositie, heeft moeten afmaken (1). Men vindt er den als cava-

(1) De inventaris van Adriaen Brouwer van 1632 vermeldt

lier gekleeden Brouwer op, die zijn pijp stopt en daarbij den toeschouwer aanziet. Ook dit portret verraadt het geheel ondermijnde gestel van een vroeger sterken man, die niet lang meer heeft te leven. Volgens 't verhaal heeft de pest hem weggemaaid. Zijn portretten toonen in ieder geval dat Brouwer al sedert lange maanden ten doode was opgeschreven en dat hij 't misschien wél geweten heeft.

Uit 't voorgaande blijkt hoe onrechtvaardig 't zou zijn om Brouwer als een bruut te beschouwen, bij wien de goddelijke vonk toevallig was verdwaald. Niet enkel als kunstenaar, maar als mensch ook is hij ons om vele eigenschappen sympathiek. Zijn kunstontwikkeling, beginnend met den *Dorpsbarbier* en eindigend met de *Goede vrienden*, toont aan dat hij niet enkel zijn technische bekwaamheden volmaakte, maar dat zijn opvatting, zijn gevoel, zijn ziel zich eveneens verfijnden.

De geringe roem dien de kunstenaar geniet, kan

elf onafgewerkte grisailles. Op 't oogenblik van zijn dood moet hij er minstens evenveel hebben nagelaten; ze zijn later ongetwijfeld door andere kunstenaars afgemaakt. Een in den laatsten tijd door Dr. Bredius gevonden dokument, spreekt van grauwschilderingen van Brouwer, die door Jan Miense Molenaer werden afgemaakt.

worden verklaard door moeilijkheden in de beoordeeling. Zijn werk is zeldzaam en verspreid; tusschen zijn eerste stukken en die van 't eind van zijn leven, liggen groote afstanden en eindelijk vindt men soms schijnbare tegenspraken tusschen zijn kunst en zijn leven. Hij toont ons de ergerlijkste tooneelen, waarover hij zijn goeden luim als eenigen sluier werpt, en zonder ooit zelf als rechter op te treden. Hij is de profeet van de soberheid en den goeden smaak, niettegenstaande zijn onmatig leven. Zijn kunst schijnt beperkt, terwijl ze integendeel universeel en onuitputtelijk is als de natuur zelve. Hij verschijnt onder de gedaante van wat men een *petit maître* noemt, zoo iets als een schilder van de statuur van Craesbeeck of Ryckaert en hij toont zich bij vele gelegenheden den meerdere van Hals en soms de gelijke van Rubens en Rembrandt. Gerangschikt onder de Kleinere meesters, behoort Adriaen Brouwer niettemin geteld te worden tot de héel grooten.

TAFEL DER PLATEN

DRUKKERIJ

J.-E. BUSCHMANN

ANTWERPEN.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00449 9519